

HACİBEYOV VE HALK MUSİKİSİ

Prof.Dr. Babek KURBANOV*

Yavuz ŞEN**

Azerbaycan'ın ünlü bestekârı Üzeyir Hacıbeyov, daha yaratıcılığının ilk dönemlerinden itibaren halkın manevî mirasına ve zengin folkloruna karşı bir an bile eksilmeyen bilakis her geçen gün biraz daha artan bir ilgi göstermiştir.

Büyük sanatkar bütün yaşamı boyunca halk yaratıcılığı örneklerinin korunup saklanması, muhafaza edilmesi, halk kültürünün iyi araştırılması ve estetik süreçte ondan yaratıcılıkla istifade edilmesi gibi sorunlara son derece ciddi bir önem göstermiştir. Bestekârın derin fikirî içeriğe, aynı zamanda tür ve biçim çeşitliliğine sahip yaratıcılık mirasının müzik folklorumuzla her yönlü münasebetini bir kez daha ispatlamaktadır.

Klâsik dünya bestekârlarının, bunun yanı sıra profesyonel Rus musikisinin yaratıcısı M.İ.Glinka'nın halk musikisi ile bağlı ilerici geleneklerini devam ettiren bestekâr, Azerbaycan halk musikisinin spesifikliğı ve zengin estetik potansiyele sahip olmasını iyi anlamakla birlikte, bu tükenmez manevî servetten yaratıcılıkla, yüksek maharetle istifade etme yollarını ilk olarak gösterebilmiştir.

Üz.Hacıbeyov halkımızın müzik folkloru örneklerinden araçsız olarak, olduğu gibi istifade ettiğinde bile bu ilerici yaratıcılık usulünü önemli saymıştır. Onun, ilk millî profesyonel operamız sa-

yılan "Leyla ve Mecnûn" (1908) eseri fikrimizi biraz daha açıklayabilir. Bestekâr bu eserinde iki önemli sorunu çözmeye muvaffak olmuştur. O, bir yönden ilk defa halkımız arasında özellikle sevilen klasik muğamlarımızdan (makamlarımızdan) sentetik sahne janrı olan operanın estetiğine uygun olarak istifade edebilmiş, diğer yönden de halkın müzik-estetik eğitiminin gelişme eğilimlerini derinden dikkate alabilmiştir.

Opera gibi zengin ve karmaşık psikolojik imgeler âlemine, emosyonel (duygusal) nüanslar, kompozisyon ve form özellikleri ile farklılaşan bir sahne janrında (türünde) Üz.Hacıbeyov ilk defa haklı olarak muğamlarımızdan geniş bir şekilde istifade etmiştir.

Bestekâr her bir muğama has olan idea-emosyonel içeriğı, onların insana olan somut psiko-fizyolojik etkisini derinden bildiğinden dolayı eserin esas idea-içeriğine, imgelerin açıklanmasına, genellikle oyunun mantıki gidişine uygun olarak onların her birinden yerinde, bedii hakikate uygun olarak istifade edebilir. Bestekâr kendisinin 1945 yılında yayınladığı "Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları" isimli temel monografisinde (eser 1985 yılında Azerbaycan, Rus, İngiliz dillerinde tekrar yayımlanmıştır) her bir muğama has emosyonel içerik ve etki özelliklerinden bahsederek yazıyor-

* Atatürk Üniv., Güzel Sanatlar Fakültesi, Öğretim Üyesi.

** Atatürk Üniv., Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bil. Bölümü Araştırma Görevlisi

du: “Bedii-ruhi tesir yönünden “Rast” dinleyicide mertlik ve aktiflik hissi, “Şur” şen, lirik ahvali-ruhiye (ruh hali), “Segah” muhabbet hissi, “Şüşter” derin keder, “Çahargâh” heyecan ve ihtiras, “Bayatı-Şiraz” kederlik “Hümayun” ise “Şüştere” nazaran daha derin bir keder hissi uyandırır.

Operada da bestekâr imgelerin emosyonel-psikolojik durumlarını dikkate alarak muğamlarımızdan ustalıkla istifade eder ve bunun sonucunda, klasik muğam örnekleri vasıtasıyla eserin imgelerinin zengin iç âlemini açmaya muvaffak olurdu.

Böylece operanın musiki dili, millî musikimizin esaslarına uygun oluşmuş, dinleyicilerimizin de estetik beğeni ve isteklerine uygun idi, aynı zamanda profesyonel musikinin opera gibi karmaşık bir janrın (türün) onlarda derin ilgi ve sevgi hissi uyandırmak isteğinden ileri gelirdi. Bestekârın opera janrı, onun idea-eğitici fonksiyonu hakkında söylediği aynı zamanda halkımızın musiki-estetik eğitimi ile ayrılmaz şekilde ilgili olup, dahi bestekârın halk millî musikisi şuurunun sınırlarını daima zenginleştirmek, geliştirmek arzusundan ileri gelirdi. Bestekârın ilk operası için Fuzuli'nin “Leyla ve Mecnun” eserinden faydalanması tesadüfi değildir.

Bütün Doğu âleminde büyük ün bulmuş bu muhabbet efsanesinin opera sahnesine getirilmesinin seyircilerimizin büyük ilgisine sebep olabileceğini bestekâr iyi hissetmiştir. Tesadüfi değildir ki, meydana gelmesinden, 70 sene den fazla bir zamanın geçmesine rağmen opera yine de büyük sevgi ve hürmetle karşılanır, seyircilerimize büyük estetik haz verir. Operanın hakikaten millî özelliğini, milliliğini gösteren özelliklerden

biri de onun musiki dilinin muğam (makam) intonasyonları ile zengin olması, muğam icracılığına has özelliklerin burada özgür bir şekilde kendi ifadesini bulabilmesidir.

Halk çalgı aletleri ansambllarının (birliklerinin) seslendirilmesi, bu sırada millî musiki enstrümanlarımızdan tar'n, kemançenin, balabanın burada ilk defa senfoni orkestra ile yaratıcı şekilde uzlaştırılması da operanın millî intonasyonlarla zengin olmasını, spesifikliğini ve kendine haslığını gösterir.

Bilinmelidir ki, bestekâr yaratıcılık sürecinde millî musiki intonasyonlarına münasebette dikkatli olmayı, onlara yüzeysel yanaşmamayı, sahte millîlik hatırına yerli-yersiz onun spesifik özelliklerinden, özellikle de “artırılmış sekunda” (artırılmış ikili) intervalinden (aralığından) istifade etmeyi ciddi bir şekilde haberdar ediyordu. O, bir daha gösterirdi ki, “yüzeysel stilizasyon musiki eserine asla asıl millî ruh getirmeyip, aslında onu hayat hakikatinden, samimilikten ve genellikle estetik ve bedii değerden mahrum kılıyor.”

Operanın başarısı sahne yaşamını ünlü halk sanatçılarımızın, hanendelerimizin (halk şarkıcıları) yaratıcılık mirasının dışında düşünmek mümkün değildir. Aynı zamanda opera eserini türlü muğannilerimize (şarkıcılarımıza) sahne tecrübesi veren sihirli sanat mabedi olarak adlandırmak mümkündür. Halk musikisi icracılığının tanınmış birçok sanatçısı, Hacıbababeyov, H.Rzayeva, G.Pirimov, E.Bakıhanov, B.Mensurov, S.Gedimova, E.Guliyev, Z.Hanlarova, A.Babayev, B.Mirzeyev, R.Guliyev ve diğerlerinin adları ebedi olarak bu operanın tarihi, genelde Azerbaycan opera sanatının gelişme aşamaları ile araçsız olarak ilgili olmuştur.

Üz.Hacıbeyov'un muğam operalarının ("Leyla ve Mecnun", "Şeyh Sen'an", Rüstem ve Zöbrab", "Şah Abbas ve Hürşud Banu", "Aşlı ve Kerem", "Garun ve Leyla") ananeleri Azerbaycan profesyonel musikisi medeniyetinde kendisine haklı olarak birçok taraftar buldu ve dahi bestekârın klasik muğamlarımıza ilgisinin önemini ispatlamış oldu. Bu bakımdan bestekârın bunun gibi ilgi çekici ve orijinal eserlerini özellikle belirtmek mümkündür.

Üz.Hacıbeyov'un halk musikisi yaratıcılığına hassas münasebetinin yüksek ifade tarzı profesyonel musikimizin zirvesi sayılan "Köroğlu" (1937) operasında izlemek mümkündür. Bestekâr burada klasik muğamlarımızla birlikte halk musikimizin diğer önemli bir dalı olan âşık (ozan) poetik ve musikili yaratıcılığından başarıyla istifade edebilmiştir. Hiç kuşkusuz, böyle bir münasebet her şeyden önce metnin idea-içeriğinden ileri gelirdi. Malumdur ki, halkımız arasında geniş ün bulmuş "Köroğlu" destanı âşık musiki yaratıcılığı örnekleri ile zengindir. Bestekâr haklı olarak bu tarihi kahramanlık halk destanına has özgürlük uğrunda mücadele fikirlerini, bu yolda Köroğlu'nun kahramanlık ve eğilmezlik timsaline çevrilmesi, onun saf muhabbeti ve zarif kalpli sanatkâr-âşık olması gibi yönleri ön plâna çıkarmıştır.

Zengin âşık yaratıcılığı buna son derece geniş imkânlar tanımaktadır. Köroğlu'nu epik havaları (şarkıları), aynı zamanda kahramanlık, lirik, yumoristik (mizah) karakterli şarkılar operanın genel emosyonel (duygusal) ruhuna, idea-içeriğine uygun gelmektedir.

Bestekâr bu şarkılarda, genellikle âşık yaratıcılığını derinden hissederek

anlayıp, onlardan üretkenlikle yararlanıyordu. Kendisinin yukarıda da bahsettiğimiz ünlü monografisinde bestekâr bununla ilgili özel sohbet etmeyi gerekli görür ve şöyle bahsederdi. "Azerbaycan halk musikisinin esaslarını öğrenmek sahasındaki işimin, bir bestekâr olarak benim için fiili, önemi olduğundan ben "Köroğlu" operasını yazdım."

Bestekâr burada âşık musikisine özel lad-intonasyon (makam), metro-ritim özelliklerinden, aynı zamanda âşık musikisine has seslenmelerden başarıyla istifade ediyor, senfoni orkestrasının yardımı ile gereken bedii-sanatsal tasvir vasıtaları ve millî musiki koloriti (ahengi) meydana getiriyordu.

Yukarıda söylenenler XX.asrın büyük bestekârlarından sayılan Üzeyir Hacıbeyov'un halk musikisine, musiki folkloruna ne kadar büyük önem verdiğini, yaratıcılık sürecinde ondan faydalanmanın ne kadar zaruri olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- 1.Hacıbeyov Üzeyir; **Azerbaycan Halk Musikinin Esasları**, Bakü İlimler Akademisi Yay., 1985.
- 2.Hacıbeyov; **Leyli ve Mecnun'dan Köroğluya Kadar**, Bakininsky Raboçy, 16 Mart 1938.
- 3.Kurbanov Babek; **Müzik ve Edebiyatın Karşılıklı İlişkisi**, (Rusça), Bakü İlimler Akademisi Yay., 1972.
- 4.Komisyon; **Azerbaycan Müzik Tarihi**, (Rusça), Bakü, Maarif Yayınevi, 1992.
- 5.Şen Yavuz; **Azerbaycan'ın Müzik Yapısı ve Ses Sistemi Üzerine Bir Araştırma**, Millî Folklor, Uluslar Arası Halkbilimi Dergisi, Feryal Matbaacılık, Sayı.41, s.70-73, Ankara, 1999.
- 6.Vinogradov, Victor; **Doğu Müziği**, (Rusça), Moskova, 1968.